

УДК 378.14:371.13:373.3

Маргарита Шкабаріна

СТРУКТУРА ПЕДАГОГІЧНОЇ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сучасне суспільство і законодавча база України вносять нові стандарти у систему вищої освіти. Надзвичайно важливими є зміни у підготовці майбутніх учителів початкової школи. Серед вимог, що є особливо актуальними, виділяють набуття таких якостей: швидке прийняття нестандартних рішень, оригінальне вирішення проблем, здатність привносити нове у професійну діяльність, бажання самовдосконалення. У цьому контексті важливим є розвиток педагогічної креативності майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки.

Педагогічна креативність була у полі досліджень науковців із різних галузей знань (філософії, педагогіки, психології та ін.). Різноманітним поглядів відрізняється проблема обґрунтування цього поняття (В. Андрєєв, О. Дунаєва, Н. Степаненко, І. Огоновська, Д. Мірошнікова, О. Піскунов, А. Кострюков та ін.), ознак цієї якості (О. Антонова, С. Сисоєва, Т. Остафійчук та ін.) та її структурних компонентів (Д. Богоявленська, Т. Баришева, Ю. Жигалов, М. Кашапов, І. Гриненко, В. Фрицюк, В. Антонішина та ін.). Незважаючи на достатню кількість досліджень із цього напрямку, вважаємо, що проблема структурних компонентів педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи залишається відкритою і потребує опрацювання.

Мета статті – виділити й охарактеризувати компоненти і показники педагогічної креативності майбутніх педагогів початкових класів.

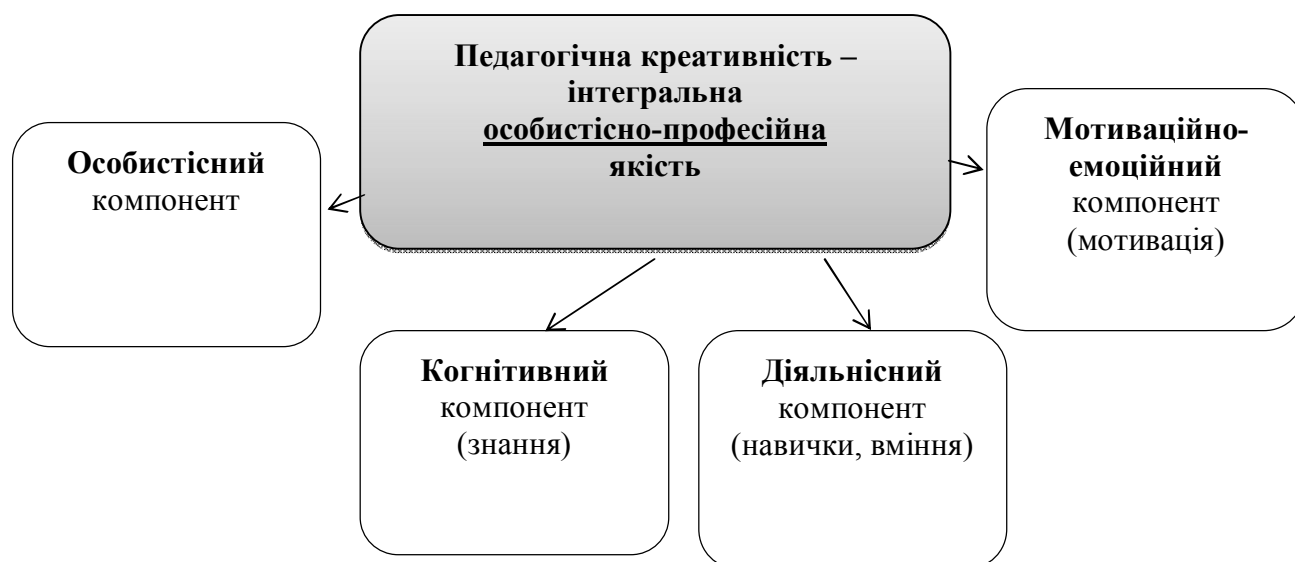
У педагогічному дискурсі під креативністю розуміють інтеграційну здатність, що вбирає в себе цілі системи взаємопов'язаних здібностей-елементів. Наприклад, креативними здібностями є уява, асоціативність, фантазія, мрійливість [6, с. 112]. І. Огоновська педагогічну креативність (творчість) визначила як інтегральну характеристику особистості з дивергентним мисленням, що включає гнучкість інтелекту, розвинену творчу уяву й інтуїцію, здатність до подолання шаблонів і стереотипів, прагнення до пошуку нового, розвинену емоційно-чуттєву сферу, вміння працювати в нестандартних ситуаціях, шукати і знаходити відповіді на проблемну ситуацію і багато іншого [3, с. 10]. Н. Степаненко визначає педагогічну креативність як професій-

ну якість особистості, яка проявляється в цілеспрямованій креативній діяльності вчителя, здатного ставити і бачити нестандартні педагогічні завдання й оригінально їх вирішувати [4, с. 184]. А. Кострюков та Д. Мірошнікова під педагогічною креативністю майбутнього вчителя розуміють інтегральну динамічну властивість особистості, що забезпечує ефективність творчої діяльності майбутнього вчителя, як міру і спосіб творчої самореалізації його в різноманітних видах педагогічної діяльності, спрямованої на освоєння, передачу, створення професійних цінностей і педагогічних технологій. Такий підхід до розуміння креативності дає можливість уявити її як умову і передумову ефективної педагогічної діяльності, як показник компетентності педагога і як мету професійного самовдосконалення [2, с. 86].

Враховуючи погляди вчених на питання педагогічної креативності [2; 3; 4; 6], місце творчості в діяльності педагога початкової школи (О. Савченко, В. Загвязинський, І. Зязюн, В. Кан-Калик), а також його якостей (А. Кузьмінський, П. Підласий, Л. Хомич), ми визначаємо ***педагогічну креативність учителя початкової школи*** як інтегральну особистісно-професійну якість, що полягає у здатності до педагогічної творчості, оригінального вирішення педагогічних проблем, активного використання й удосконалення інноваційних технологій навчання з урахуванням суспільних, вікових особливостей молодших школярів та специфіки викладання предметів у початковій школі. Педагогічну креативність ми трактуємо як інтегральну особистісно-професійну якість тому, що: по-перше, дотримуємось поглядів учених на креативність як інтегральну якість особистості (К. Кречетніков, Л. Харченко, Л. Мороз, А. Біляєвських); по-друге, вважаємо, що ця якість реалізується у педагогічній діяльності, тому набуває статусу професійної (Н. Степаненко).

На основі здійсненого аналізу наукових джерел із теми дослідження нами було виокремлено такі компоненти педагогічної креативності майбутніх учителів початкових класів: *когнітивний, особистісний, мотиваційно-емоційний, діяльнісний*. Виділення компонентів зумовлюється розумінням педагогічної креативності як *інтегральної особистісно-професійної якості майбутнього вчителя*. Особистісний критерій відображає особистісну складову педагогічної креативності. Когнітивний, мотиваційно-емоційний, діяльнісний критерії є складниками професійно-педагогічної якості (Рис. 1).

Когнітивний компонент представляє сукупність професійних знань майбутнього фахівця початкової освіти. Він також включає знання про педагогічну креативність та інноваційні технології навчання.

Рис. 1. Структура педагогічної креативності майбутнього вчителя початкової школи

Особистісний компонент окреслює креативні якості студента. На нашу думку, для того, щоб володіти достатнім рівнем педагогічної креативності, важливо мати розвинені креативно-особистісні якості, які є підґрунтям для педагогічної креативності.

Мотиваційно-емоційний компонент педагогічної креативності майбутнього педагога відображає мотивацію для розвитку власної педагогічної креативності, усвідомлення її важливості у майбутній професійній діяльності, а також емоційне налаштування до цієї якості.

Діяльнісний компонент передбачає реалізацію набутих умінь студента. Він є особливо важливим, оскільки майбутній педагог може мати розвинуті здібності (особистісний компонент) та глибокі знання (когнітивний компонент), але не застосовувати їх. На нашу думку, варто зазначити, що всі визначені компоненти взаємопов'язані один з одним та утворюють органічну єдність.

У контексті нашого дослідження вважаємо доцільним визначити показники зазначених компонентів і охарактеризувати їх зміст. При цьому ми враховуватимемо специфіку професійної діяльності вчителя початкових класів, а також погляди вчених на зазначену проблему.

Розглянемо показники *когнітивного компонента*.

1. *Загальні професійні знання та компетенції*. Без належного рівня теоретичної підготовки та набутих під час навчання у вищій школі компетенцій педагог не зможе успішно здійснювати професійну діяльність. Вчитель як людина, яка навчає та виховує інших, має володіти високим рівнем знань із різних галузей науки. Враховуючи універ-

салізм вчителя початкових класів, а також розповсюдженість інформаційних технологій, вважаємо, що цей показник є одним із найважливіших. Прогалини у знаннях не дають змогу особистості діяти креативно. Лише належний рівень професійних знань може дати поштовх для здійснення педагогічно-креативної діяльності.

2. *Знання про педагогічну креативність.* Майбутній учитель має бути ознайомлений з усіма якостями, якими повинен володіти сучасний учитель. Без цих знань неможливо усвідомлювати їх важливість. Тому важливо не лише бути ознайомленим із цим поняттям, але й глибоко зрозуміти його значення для майбутньої професії.

3. *Обізнаність з інноваційними технологіями навчання молодших школярів.* Сучасний педагог зобов'язаний володіти арсеналом педагогічних технологій. Вони допоможуть урізноманітнити навчальний процес, розвинути педагогічну креативність. Креативність безпосередньо пов'язана з інноваціями, інноваційною діяльністю. Знання про інноваційні технології навчання дають педагогу поле для педагогічної творчості.

Особистісний компонент.

1. *Дивергентне мислення.* Цей тип мислення, за Дж. Гілфордом, є основою креативності. Розвинуте дивергентне мислення дозволяє особистості знаходити декілька правильних відповідей чи рішень з однієї проблеми. Вважаємо, що дивергентне мислення є важливим показником особистісного критерію.

2. *Розвинуті креативні якості.* *Наполегливість* як якість допомагає індивіду не здаватись і досягати поставлених цілей. *Відкритість до чогось нового* дозволяє студентові бути вільним, виражає прагнення людини дізнаватись щось нове. У контексті розвитку креативності досить важливо бути *впевненим у собі*. Якщо особистість невпевнена, у неї виникає страх, який у майбутньому блокує всі цілі та не дозволяє рухатися далі. Креативна людина не приймає *стереотипи і шаблонне виконання завдань*, оскільки вони не дають можливості для власної творчості, запровадження чогось нового. Діючи тривіально, неможливо досягнути чогось, відкрити або створити щось нове. *Проникливість* як здатність помічати, звертати увагу на певні явища чи процеси є однією з характеристик креативності. Творчі люди можуть помічати у звичайному щось незвичайне і навпаки. *Самостійність* допомагає людині вирішувати проблеми без допомоги інших, це означає її незалежність, здатність приймати рішення самому та вирішувати проблеми. *Асоціативне мислення*, на думку науковців (Л. Шра-

гіна, С. Меднік, Т. Купрій) є одним із показників креативності. Воно проявляється у здатності індивіда до творення метафор – слів із переносним значенням, що відрізняються оригінальністю, мають прихований сенс. *Інтуїція* дозволяє несвідомо щось вгадати чи передбачити. У контексті креативності ця якість може допомогти прийти до нестандартного вирішення проблеми. *Винахідливість* як риса особистості дає змогу студенту придумувати щось, знаходити вихід зі скрутного становища.

3. *Адекватне сприйняття критики з боку викладачів, друзів та сім'ї.* Критика може бути присутня в усіх сферах життя людини. Різде сприйняття критики змушує студента сумніватись у своїх силах. Якщо майбутній педагог навчиться сприймати критику адекватно, він матиме поштовх для саморозвитку, зверне увагу на окремі риси або навички, які потребують удосконалення.

Мотиваційно-емоційний компонент.

1. *Мотивація до саморозвитку, професійної реалізації.* Думку про те, що мотивація є основою креативних процесів, висловлювали багато вчених (Ю. Гімаєва, Л. Петришин, О. Ястремська). Без мотивації неможливо досягнути поставленої мети. Для вчителя саморозвиток є не лише особистісною потребою, але й професійною. З цього приводу Л. Сущенко зазначає, що процес саморозвитку педагога – це становлення й інтеграція в педагогічній діяльності особистісних, професійних якостей і здібностей, методологічних, методичних, дослідницьких знань і вмінь. Головне, на думку дослідниці, – це активне якісне перетворення педагогом свого внутрішнього світу, яке приводить, власне, до самоактуалізації та реалізації його творчого потенціалу [5]. Тобто саморозвиток є одним зі шляхів реалізації творчих здібностей особистості. У контексті нашого дослідження бажання саморозвитку майбутнього вчителя є одним із важливих шляхів розвитку його педагогічної креативності.

2. *Позитивне ставлення до розвитку педагогічної креативності.* Позитивне ставлення до певних явищ або діяльності допомагає людині швидше й успішніше оволодіти певними навичками, засвоїти знання тощо. Воно сприяє зацікавленості особистості, що в подальшому може привести до стійкого бажання навчитись або досягнути щось. Тому вважаємо, що позитивне ставлення майбутнього вчителя до розвитку педагогічної креативності в подальшому допоможе йому досягнути її високого рівня.

3. *Бажання залучати інших до творчості, розвивати їхні творчі здібності.* На нашу думку, неможливо залучати до творчості інших,

якщо ти сам не є творчою особистістю. Креативна людина може своїм прикладом або бажанням залучити до творчого процесу інших, водночас розвинути їхні творчі здібності.

4. *Прагнення застосовувати, вдосконалювати та створювати власні інноваційні технології у майбутній професійній діяльності.* Створення власних технологій навчання, удосконалення вже відомих з урахуванням особливостей, побажань учнів і власного педагогічного досвіду – це показник високого рівня педагогічної креативності. Тому вищезазначене бажання студента під час навчання в університеті свідчить про серйозне ставлення до майбутньої професії, бажання професійно вдосконалюватись.

Діяльнісний компонент.

1. *Вміння реалізовувати креативні рішення педагогічних проблем.* У педагогічній діяльності важливо не лише мати ґрунтовні знання, ідеї, але й вміти вдало їх реалізовувати. Креативна ідея, яка існує на теоретичному рівні, не може вважатися креативною, адже її дієвість, новизна не перевірена, не має її кінцевого результату.

2. *Виявляти креативність під час підготовки до уроку, позакласної, позаурочної роботи.* Креативного вчителя відрізняє неприйняття готових конспектів уроків, свят, позакласних годин. Творчий учитель завжди бажає внести щось нове, прилаштувати урок «під себе» та своїх учнів. Він знаходиться у пошуку чогось нового та незвичайного. Результат творчості такого вчителя – урок, який відрізняється оригінальністю, продуманістю, естетичною витонченістю.

3. *Розвинуті комунікативні вміння.* Для вчителя початкових класів особливо актуальними є вміння спілкуватись із молодшими школярами, а для цього потрібно мати особливий підхід до кожного учня, що потребує креативності. Це вміння у поєднанні з педагогічною креативністю допоможе педагогу вирішувати проблемні комунікативні ситуації, що можуть виникнути під час навчально-виховного процесу. Вчитель початкової школи постійно спілкується з батьками своїх учнів, у контексті цього педагог повинен мати особливий підхід у спілкуванні з батьками учнів.

4. *Вміння імпровізувати.* На думку педагога С. Зарицького, імпровізація і педагогічний експромт лежать в основі педагогічної творчості. Її виникнення зумовлюють: несподіване становище в класі; раптова ідея, що найповніше відповідає змісту уроку; спонтанна ситуація-спогад; випадкове виявлення залежностей у логіці матеріалу, які не були взяті до уваги; самоконтроль у процесі уроку [1]. Погоджуючись із думкою педа-

гога, вважаємо, що вміння імпровізувати є показником педагогічної креативності як здатності до здійснення педагогічної творчості.

Таким чином, педагогічну креативність майбутніх учителів початкової школи ми розглядаємо як інтегральну особистісно-професійну якість, що включає в себе когнітивний, особистісний, мотиваційно-емоційний, діяльнісний компоненти. Зазначені компоненти та визначені показники утворюють систему цього педагогічного явища та є взаємозалежними один з одним.

Перспективою подальших розвідок вважаємо підбір діагностичного інструментарію та проведення констатувального зрізу.

Посилання:

1. *Зарицький, С. Л.* Характеристики рівня творчої майстерності вчителя [Електронний ресурс] / *С. Л. Зарицький*. — Режим доступу : <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/kharakteristiki-rivnya-tvorchoyi-maisternosti-vchi.html>.
2. *Кострюков, А. В.* Подходы к рассмотрению креативности в педагогической практике будущих учителей / *А. В. Кострюков, Д. В. Мирошникова* // Вестник ОГУ. — 2015. — № 2 (177). — С. 83-86.
3. *Огоновская, И. С.* Пространство педагогической креативности и факторы ее ограничения / *И. С. Огоновская* // Инновационные проекты и программы в образовании. — 2013. — № 5. — С. 9-15.
4. *Степаненко, Н. А.* Методическая система развития педагогической креативности студентов на основе информационно-коммуникационных технологий / *Н. А. Степаненко* // Сибирский педагогический журнал. — 2011. — № 5. — С. 183-189.
5. *Сущенко, Л. О.* Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / *Л. О. Сущенко*. — Київ, 2009. — 22 с.
6. *Хуторской, А. В.* Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / *А. В. Хуторской*. — М. : Изд-во МГУ, 2003. — 416 с.

References (transliterated and translated):

1. *Zarytskyi, S. L.* Kharakterystyky rivnia tvorchoi maisternosti vchytelia (The characteristics of teacher's creative skills) [Electronic resource]. Available at : <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/kharakteristiki-rivnya-tvorchoyi-maisternosti-vchi.html> [in Ukrainian].
2. *Kostriukov, A. V., Miroshnikova, D. V.* Podhody k rassmotreniyu kreativnosti v pedagogicheskoy praktike buduschih uchiteley (The approaches to the consideration of creativity in the pedagogical practice of future teachers) // Bulletin of Orenburg State University, 2015, No 2, P. 83-86 [in Russian].
3. *Ogonovskaya, I. S.* Prostranstvo pedagogicheskoy kreativnosti i faktory ee ogranicheniya (The space of pedagogical creativity and factors of its restrictions) // Innovative Projects and Programs in Education, 2013, No 5, P. 9-15 [in Russian].

4. *Stepanenko, N. A.* Metodicheskaya sistema razvitiya pedagogicheskoy kreativnosti studentov na osnove informatsionno-kommunikatsionnyh tehnologiy (The methodical system of the development of students' pedagogical creativity on the basis of information and communication technologies) // The Siberian Pedagogical Journal, 2011, No 5, P. 183-189 [in Russian].
5. *Sushchenko, L. O.* Stymuliuvannia profesiinoho samovdoskonalennia vchyteliv pochatkovykh klasiv u systemi pisliadyplomnoi osvity : avtoreferat (The stimulation of professional self-improvement of primary school teachers in the system of postgraduate education : Synopsis of Ph. D. thesis). Kiev, 2009, 22 p. [in Ukrainian].
6. *Hutorskoy, A. V.* Didakticheskaya evristika. Teoriya i tehnologiya kreativnogo obucheniya (Didactic heuristics. Theory and creative learning technology). Moscow, 2003, 416 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 21.10.16

М. Шкабаріна

Структура педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи

У статті здійснено спробу виділити структурні компоненти педагогічної креативності майбутнього педагога початкової школи. Розглянуто підходи до визначення поняття педагогічної креативності. На основі аналізу наукових джерел з теми дослідження педагогічна креативність розглядається автором як інтегральна особистісно-професійна якість майбутнього вчителя, що полягає у здатності до педагогічної творчості, оригінального вирішення педагогічних проблем, активного використання й удосконалення інноваційних технологій навчання. Виділено когнітивний, особистісний, мотиваційно-емоційний, діяльнісний компоненти педагогічної креативності майбутнього фахівця. Обґрунтовано вибір структурних компонентів педагогічної креативності. Визначено й охарактеризовано показники кожного структурного компонента. Зроблено висновки про те, що компоненти і визначені показники утворюють певну систему цього педагогічного явища та є взаємозалежними один з одним.

Ключові слова: креативність, творчість, педагогічна креативність, майбутній учитель початкової школи, структура креативності.

M. Shkabarina

Structure of Pedagogical Creativity of Future Primary School Teachers

The article attempted to identify the structural components of pedagogical creativity of future primary school teachers. The main approaches to the definition of the pedagogical creativity concept are analyzed. The pedagogical creativity is considered by the author as an integral personal and professional quality of future teachers. This statement is made on the basis

of the analysis of scientific literature on the topic of the research. The pedagogical creativity lies in the ability to solve educational problems originally, to use and improve innovative learning technologies actively. The cognitive, personal, motivational and emotional, and activity components of pedagogical creativity of future specialist are highlighted. The selection of structural components of pedagogical creativity is substantiated. The indicators of each structural component are distinguished and analyzed. It is concluded that the components and indicators form a definite system of this pedagogical phenomena and interconnect with each other.

Key words: creativity, pedagogical creativity, future primary school teacher, structure of creativity.

Рецензент – кандидат педагогічних наук Л. Б. Мельничук